

ХРОНИЧНИТЕ НЕРАВНОВЕСИЯ В ТЪРГОВСКИЯ БАЛАНС НА БЪЛГАРИЯ: ФАКТ ИЛИ СТАТИСТИЧЕСКИ ЕФЕКТ?

Гл. ас. д-р Веселин Хаджиев

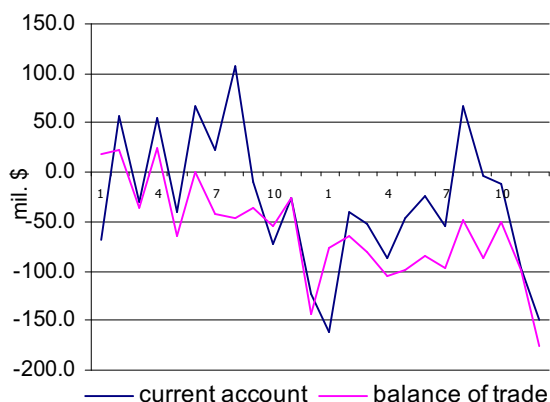
Неравновесията по текущата сметка и търговския баланс на България са обект на оживени интерпретации и дискусии през последните няколко години. Този интерес се обяснява както с въвеждането на паричен съвет, така и със зависимостта на националното стопанство от световното стопанство. Правят се драматични изводи за конкурентноспособността на българския износ и възможностите на вътрешния пазар да поема внос. Много често неравновесията по текущата сметка и търговския баланс се свързват с нивото на фиксирания номинален валутен курс.

Наред с интерпретацията на външноикономическите неравновесията се подлага на дискусия и надежността на външнотърговската и платежнобалансова статистика. Настойчиво се поставя въпроса, доколко статистическата оценка на международните транзакции отразява правдоподобно действителното отношение между износа и вноса на стоки и услуги? Ако има основание да се смята, че статистическата оценка се отклонява съществено от действителните салда по текущата сметка и търговския баланс, то кои са източниците за тези грешки? Какво е поведението на статистическата грешка и как да се интерпретира обременената с грешки статистическа информация за платежния баланс?

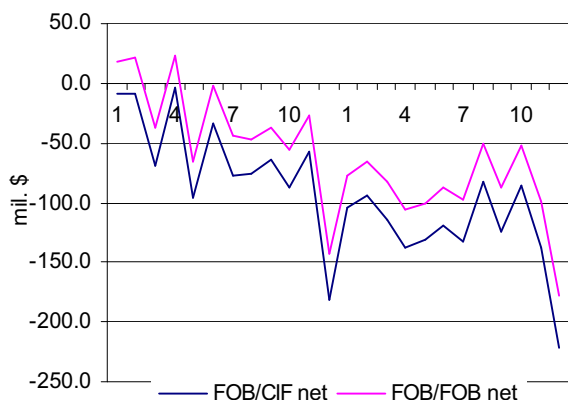
Статистиката на международните транзакции предлага разнообразни данни за размяната на стоки, услуги, доходи, трансфери и т.н. Изборът на дадена група транзакции, чрез която да се интерпретират външноикономическите неравновесия, зависи от типа на националното стопанство, характерните международни транзакции и т. н. За националното стопанство на България най-типични статистически данни за неравновесията са салдото по текущата сметка и салдото по търговския баланс. Аргументите са "малко отворено стопанство", преобладаващи

транзакции със стоки и т.н. Обобщено данните за салдото по текущата сметка и салдото по търговския баланс са представени на следващите две графики.

Фигура 1. Салда по текущата сметка и търговския баланс на България по месеци за периода 1998-1999 година в млн. \$



Фигура 2. Салда по търговския баланс на България по цени FOB/CIF и FOB/FOB по месеци за периода 1998-1999 година в млн. \$



Констатира се устойчива тенденция на отрицателни месечни салда както по текущата сметка така и по търговския баланс. Ако данните, които по своята природа са периодни, се окрупнят за 1998 и 1999 година ще се получат дефицити от 1445 млн. \$ и 721 млн. \$ съответно по търговския баланс и текущата сметка. Дефицитът по салдото на търговския баланс за двете години, изчислен чрез цените FOB/CIF достига до 2250 млн. \$. Кои от констатираните неравновесия най-достоверно отразяват състоянието на външноикономическите отношения на страната, отношението между вътрешните и външните цени, отношението между вътрешното и външното търсене и предлагане и пр. Отговорите на тези въпроси не са еднозначни и зависят от целите на анализа, характера на външноикономическите

отношения (търговски партньори, стокова структура), доминиращите международни транзакции (сделки със стоки, сделки с услуги и пр.), традициите при сключването на външноикономическите сделки (каква част от стойността на сделката и съпътстващите разходи се поема от едната и другата страна), географското разположение на страната и използваните видове транспорт, възможностите за бартерна размяна (с всички произтичащи за статистическите оценки последствия) и т.н. При всички случаи статистическите оценки показват хроничен дефицит по текущата сметка и търговския баланс.

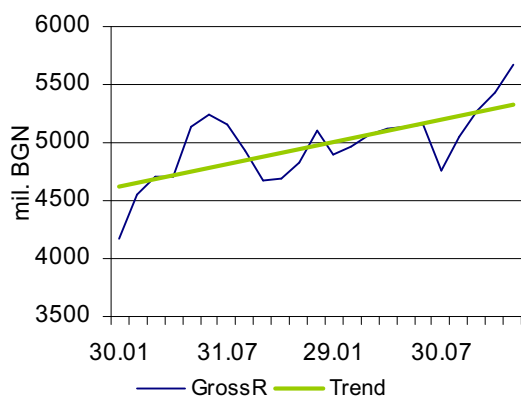
Да допуснем, че статистическите данни отразяват обективно външноикономическите отношения на страната и за последните две години се наблюдават систематично отрицателни салда по търговския баланс и текущата сметка. В този случай трябва да приеме за достоверно, че дефицита по текущата сметка е 721 млн. \$, по търговския баланс - 1445 млн. \$, а дефицита по търговския баланс и цени FOB/CIF - 2250 млн. \$. Въпросът, който може да се зададе веднага е "Кой финансира този огромен за мащабите на страната дефицит?".

Отговори могат да се потърсят в различни посоки. Първият е, че нерезиденти финансират за своя сметка внос от близо 2 млрд. \$ в страната. Вторият е, че резиденти мобилизират вътре в страната тези близо 2 млрд. \$ и финансират вноса. Каквито и аргументи да се приведат в полза на горните отговори, няма да се постигне достатъчна убедителност. Резонно се задава въпроса "Наистина ли външноикономическите отношения на страната са трайно асиметрични или статистическите оценки са обременени със значителна грешка?" Възможно ли е да се намерят косвени доказателства в подкрепа на едната или другата теза?

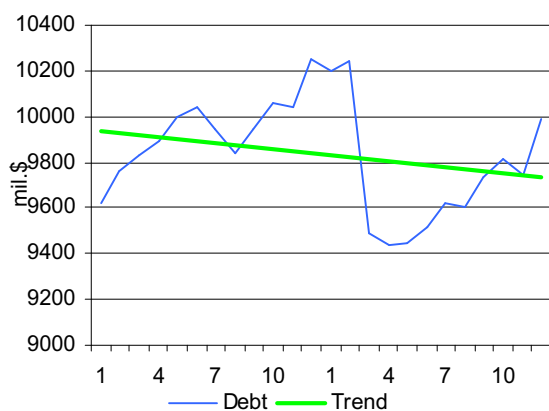
Според традиционния платежно-балансов подход¹ в условията на фиксиран валутен курс, хроничните неравновесия по търговския баланс и текущата сметка трябва да намерят съответно изражение в изменението на резервите на централната банка или в изменението на брутния външен дълг. Обобщени данни за последните са представени на следващите две графики.

¹ Аргументите за позоваване на тази теория са: малко отворено стопанство с преобладаващи международни транзакции със стоки

Фигура 3. Брутни валутни резерви на България за периода 1998-1999 година в млн. лв.



Фигура 4. Брутен външен дълг на България по месеци за периода 1998-1999 година в млн. \$



Констатира се, че данните за брутните валутни резерви и брутния външен дълг не потвърждават хипотезата за перманентен дефицит по текущата сметка и търговския баланс. За периода 1998-1999 година брутните валутни резерви бележат устойчива тенденция на увеличаване, като едновременно с това брутният външен дълг не нараства съществено. Констатираната неравномерност в изменението на брутните валутни резерви и брутния външен дълг в никакъв случай не е с мащаба на регистрирания външнотърговски дефицит. Следователно, разглежданата в традиционния подход към неравновесията зависимост категорично не се потвърждава. Налице са сериозни основания да се смята, че констатирания дефицит по текущата сметка и търговския баланс е по-скоро статистически ефект, отколкото действителни неравновесия в международните транзакции на страната.

Статистиката на международните транзакции е типичен пример за обремененост с грешки. Това произтича от агрегирането на много голям обем

информация, използването на различни източници на първични сведения, комбинирането на различни методи и способности за статистическо наблюдение и т.н. Косвено доказателство за неизбежността на статистическата грешка е фактът, че в световен мащаб разликата между регистрирания износ и внос достига 100 млрд.\$, а статистическата грешка - 65 млрд. \$.² Без да претендираме за изчерпателност ще групираме статистическите грешки най-общо на стохастични и систематични. Стохастичните грешки не са обект на разглеждане в тази работа. Тяхното влияние върху оценките за текущата сметка и търговския баланс е несъществено. От систематичните грешки ще разгледаме само тези, които имат пряко отношение към оценката на салдата по текущата сметка и търговския баланс.

Първата група източници на грешки има методологически характер. Тя е свързана с промяната на момента на отчитане на износа и вноса³. Така например до месец май 1999 година износо̀т и вносо̀т бяха отчитани в момента, в който стоките пресекат митническата граница. От периода януари-юни 1999 година износо̀т и вносо̀т започнаха паралелно да се отчитат и в момента, в който са представени митническите документи. Въпреки, че са направени опити за преизчисляване на външната търговия по новия метод, констатира се припокриване на данните по новия и стария метод, особено за тези, отнасящи се за вноса. В резултат на тези методологически промени, оценката за вноса най-вероятно надхвърля значително действителния внос. Краен ефект от тези организационни и методологически промени е констатирането на значителен търговски дефицит.

Втората група източници на грешки също има методологически характер. Тя е свързана с използваните значителни екстраполации при оценката на стойността на износа и вноса, стойността на туристическите услуги, транспортните услуги и пр. Така например според статистическата методология стойността на износа трябва да включва елементи от разходите при условията на FOB, а стойността на вноса - елементи от разходите при условията CIF. Тези правила⁴ имат характер на норма и се различават от националните условия за сключване на договори. Като се има предвид, че стопанството и външната търговия претърпяват сериозни

² Balance of Payments Statistics. Yearbook. IMF, W., 1999, P.II, p. 9

³ Информационен бюлетин. БНБ, С., 1999 г., бр. 11, с.83

⁴ Инкотермс'90

организационни и структурни промени, то може основателно да се допусне, че извършваните екстраполации се отклоняват от истинските стойности на износа и вноса. В следствие на тези отклонения се натрупва значителна статистическа грешка с неизучено и неизвестно поведение.

Третата група източници на грешки също има систематичен характер и е свързана с възможността за допускане на преднамерени грешки. Те се изразяват в отчитане на по-ниски или по-високи стойности на вноса и износа с цел намаляване или избягване на мита, такси и пр., счетоводно отчитане на по-малка печалба или загуба. Преднамерените грешки произтичат от степента на развитие на данъчната, счетоводната, митническата информационна система и пр. Поведението на този тип грешки също не е изучено и не може да се определи предварително как ще се отразят върху данните за износа и вноса.

Както се вижда от изложеното, източниците на грешки при статистическата оценка на салдото по текущата сметка и търговския баланс са много и разнообразни по характер. Това разнообразие от своя страна силно затруднява изучаването на поведението на статистическата грешка и влиянието и върху интерпретацията на данните. Все пак има една косвена възможност за изучаване на статистическата грешка чрез несъответствието между сумата на дебитните и кредитните записвания в платежния баланс. Последните намират израз в специална коригираща статия "Грешки и пропуски". В нея се записва с обратен знак сумата на разликите между двете части на статистическия отчет "Платежен баланс" за избрания период.

$$\delta_{err} = -[\sum(K^{curr} + K^{cap\&fin}) - \sum(D^{curr} + D^{cap\&fin})] \quad (1)$$

където,

δ_{err} - коригираща статия "Грешки и пропуски" за избрания период от време;

K^{curr} - сума на записванията по кредита на текущите сделки за избрания период от време;

$K^{cap\&fin}$ - сума на записванията по кредита на капиталови и финансови сделки за избрания период от време;

D^{curr} - сума на записванията по дебита на текущите сделки за избрания период от време;

$D^{cap\&fin}$ - сума на записванията по дебита на капиталови и финансови сделки за избрания период от време.

Тъй като се използва информацията не от първичния отчет на кредитни и дебитни транзакции а от официално публикуваната групировка “Платежен баланс”, равенството (1) се преобразува като сума с отрицателен знак от салдото по текущата от една страна и капиталова и финансова сметка от друга страна:

$$\delta_{err} = -[\sum(K^{curr} - D^{curr}) + \sum(K^{cap\&fin} - D^{cap\&fin})] \quad (2)$$

Сумарното поведение на тази статия носи информация за точността и надежността на статистическия отчет като цяло, но може да се използва и за изследване зависимостта между грешките, износа, вноса, салдото по търговския баланс и текущата сметка.. По този начин ще се установи най-вероятната група транзакции, които акумулират несъответствия. Корелационната матрица е представена в следващата таблица.

Таблица 1. Корелационна матрица между избрани статии от платежния баланс по месечни данни за периода 1998-1999 година

	Текуща сметка	Стоки нето	Стоки кредит	Стоки дебит	Финансова сметка	Грешки и пропуски
Текуща сметка	1.000					
Стоки: нето	0.662	1.000				
Стоки: кредит	0.386	0.297	1.000			
Стоки: дебит	0.366	0.750	-0.408	1.000		
Финансова сметка	-0.445	-0.328	-0.004	-0.311	1.000	
Грешки и пропуски	-0.296	-0.447	0.246	-0.597	-0.010	1.000

* Критични стойности при $\alpha=0.05$ и $\gamma=23$ $r^*=0.396$

Най-съществен резултат от оценената корелация е коефициентът между статиите *Грешки и пропуски* от една страна и *Стоки дебит* от друга страна. Максималният корелационен коефициент по коригиращата статия има стойност -0.597 и е статистически значим. Като се вземат под внимание равенства (1) и (2) и корелационният коефициент може да се направи заключението, че по-големият обем внос акумулира и по голям размер на несъответствия между дебитните и кредитните записвания. Следователно, по митническа статистика се регистрира внос като дебитно записване, но не се регистрира в същия размер кредитно

записване на плащанията по вноса. Дори нещо повече, при по-големи обеми на вноса нараства и разликата между дебитни и кредитни записвания и обратно. Този статистически ефект може да се обясни по следния начин:

- оценката за вноса е значително по-голяма от действителния обем на вноса;
- или значителен обем на плащания по вноса не се регистрират в платежния баланс.

Като се вземат под внимание направените по-горе разсъждения за динамиката на брутния външен дълг и брутните валутни резерви, то второто предположение трябва да отпадне. Следователно най-вероятно оценката за вноса е по-голяма от действителния обем на вноса.

По аналогичен начин може да се интерпретира и корелационния коефициент между статията *Грешки и пропуски* и *Стоки нето*, който има стойност -0.447 и е статистически значим. Полученият резултат подсказва, че регистрирания по-голям дефицит по търговския баланс е свързан с по-голямо несъответствие между дебитните и кредитните записвания по платежния баланс. Следователно, отрицателното салдо по търговския баланс е силно обременено със статистическа грешка.

Накрая може да се направи следното обобщение. Интерпретацията на данните за салдото по текущата сметка и търговския баланс при настоящото състояние на статистиката на международните транзакции трябва да се извършва много внимателно. Налице са доказателства, че оценките за вноса надвишават действителния внос. Напълно възможно е, действителното отношение между износа и вноса да има и обратен на оценката знак. Препоръчително е да се търсят косвени доказателства за наличието на търговски дефицит или отрицателно салдо по текущата сметка.

Статистическите грешки по принцип са неизбежни, но срещу тях трябва да се вземат адекватни мерки за контролиране и евентуално елиминиране. Като се знае произхода, характера и поведението на по-съществената част от грешките, може да се направи коректна и практически полезна интерпретация на данните за външната търговия, услугите, доходите и пр.

Забележка: В изследването са използвани следните източници на данни: www.bnb.bg (последни актуализации: износ и внос за 1998 г. - 31.03.2000, износ и внос за 1999 г. - 14.04.2000, платежния баланс - 13.04.2000, външен дълг - 21.03.2000); Информационен бюлетин. БНБ, С., 1999, бр. 11.

ХРОНИЧНИТЕ НЕРАВНОВЕСИЯ В ТЪРГОВСКИЯ БАЛАНС НА БЪЛГАРИЯ: ФАКТ ИЛИ СТАТИСТИЧЕСКИ ЕФЕКТ?

Гл. ас. д-р Веселин Хаджиев

Резюме

Неравновесията по текущата сметка и търговския баланс на България са обект на оживени интерпретации и дискусии през последните няколко години. Наред с интерпретацията на диспропорциите във външноикономическите отношения се дискутира оживено и надеждността на външнотърговската и платежнобалансова статистика.

В статията се предлагат и използват косвени доказателства в подкрепа на тезата, че през последните години във външнотърговската статистика се наблюдават статистически ефекти. Анализират се основните източници на систематични грешки. Косвено се доказва, че най-голям обем несъответствия в статистиката на външната търговия предизвиква вноса на стоки. Стига се до извода, че най-вероятно оценката за вноса надценява действителния внос. Респективно, салдото по търговския баланс е обременено силно със статистическа грешка. Препоръчва се интерпретацията на данните за салдото по текущата сметка и търговския баланс при настоящото състояние на статистиката да се извършва внимателно.